

WHEN THE JUDICIARY DISBELIEVES THE VICTIM: STEREOTYPES AND THEIR INFLUENCE ON ASSESSMENTS OF THE CREDIBILITY OF VICTIMS OF SEXUAL ABUSE – A CASE STUDY

Małgorzata WOJCIECHOWSKA

Institute of Forensic Research, Kraków, Poland

Abstract

This paper addresses the psychological assessment of victims and the credibility of their statements in cases of child sexual abuse. With reference to the presence of manifestations of stress and to how victims behave when giving a statement, it discusses issues associated with assessment in such cases. It then considers existing inventories of possible physical and psychological consequences of sexual abuse and the frequency of PTSD symptoms among victims, before examining how these manifestations are modified by the context of the abuse, the characteristics of the offender, the characteristics of the victim, and how those in the victims' life contexts react to disclosure of the abuse. Finally, the paper presents a case study illustrating these issues.

Keywords

Child sexual abuse; Witness statement; Consequences of sexual abuse; PTSD.

Received 14 April 2022; accepted 22 June 2022

Introduction

In cases of the sexual abuse of children and young people, interviews with victims are conducted where their age, cognitive abilities, and emotional state do not prevent them from taking part in proceedings and where they do not jeopardise their best interests. Pursuant to Article 185a, Paragraphs 1–4 of the Code of Criminal Procedure, interviews of witnesses under the age of fifteen should be conducted once only and with the participation of a psychologist, who then issues a forensic-psychological report. The principles involved in interviewing children and young people with the participation of a psychologist are discussed by Alicja Budzyńska (2007). In the majority of cases, the report is meant to answer the questions set out in the decision to commission a specialist report concerning evaluation of the cognitive abilities of the

individual concerned, including, in particular, their ability to remember, store and reproduce observations, the potential for distortions in statements and the reasons for them, the influence of the events described on their psychological state, and what is termed the psychological credibility of their testimony (Biederman, 2007).

The majority of the cases of suspected sexual abuse of children and young people referred to the Institute of Forensic Research in Kraków (IFR) have already been in progress for some time, so that the case files sent to expert witnesses already contain at least one psychological report ordered by the body conducting the case. In fact, because either the court appoints additional expert witnesses to issue reports based on the material gathered during the case or – despite the recommendations for interviewing children and young people – the individual concerned

has been interviewed several times in the presence of different expert witnesses, the case files often contain two, three, or more reports. When examining the files relating to these cases and the associated psychological reports, it is possible to discern certain aspects of the circumstances of the abuse – including the way in which the children and young people have told their stories or the difficulties they have revealed – that have hindered previous diagnoses or had an adverse influence on their correctness. It is important to remember here that an erroneous assessment of the psychological credibility (as this is broadly understood) of the statements given by a child or young person has a direct impact on their future and on their psychological state in the months and years following the abuse. A fuller treatment of these issues is provided in a paper written by Małgorzata Wojciechowska and her colleagues (Wojciechowska, Haś, Rajtar, 2020). The primary focus here, though, is on assessing the psychological credibility of the witness statements of children and young people in respect of the types of symptoms they manifest and the way they relate their experiences of abuse.

The possible consequences of sexual abuse for children and young people

As an extensive literature on the sexual abuse of children and young people, including on the particularity of incestuous relationships and on the forensic-psychological diagnosis of such cases, already exists, (Beisert, 2002, 2004; Jaśkiewicz-Obydzińska, Wach, 2007, 2010, 2015; Uławska, 2007; Budzyńska, 2010a, 2010b; Izdebska, 2009, 2010; Szymańska-Pytlińska, Chodecka, 2014b; Beisert, Izdebska, 2012; Wojciechowska, Haś, Rajtar, 2020; Wojciechowska, 2021; Wojciechowski, Stala, 2021), this theme will not be developed here. Where assessment of the psychological health of victims of child sexual abuse is concerned, it should be pointed out, too, that numerous authors have produced research-based reports on the consequences of abuse that children and young people suffer most often (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2004; Izdebska, 2009; Friedrich, 2012).

In her substantial study (2009), Agnieszka Izdebska reviews and analyses the subject literature to produce a list of the possible results of sexual abuse, which she assigns to (1) a somatic field, which covers specific (e.g. external genital trauma, venereal diseases, and pregnancy) and non-specific conditions (e.g. abdominal pain, headaches, difficulty urinating, and eating and/or sleeping disorders) to (2) a psychological field

(e.g. anxieties, phobias, nightmares, depression, hyperactivity, irritability, guilt, and low self-esteem) to (3) a sexual field (e.g. provocative sexual behaviour, sexual behaviour atypical for the phase of sexual development, and excessive interest in sexuality) and to (4) a social field (e.g. regressive behaviour, withdrawal, difficulties with school subjects, running away from home, aggression, and self-harm). She points out that, according to the research she reviewed, the various possible consequences of abuse occur with varying frequency. This depends on a variety of life-context factors and on the characteristics of the children or young person concerned, such as support from the life-context, age, and gender, as well as on the characteristics of the acts and of the offender, such as the frequency and duration of the acts, the types of sexual acts perpetrated by the offender, and the nature of the relationship between the perpetrator and the victim. For his part, David Finkelhor (1986, as cited in Beisert, Izdebska, 2012) distinguishes between initial and long-term consequences of child sexual abuse. The former appear up to two years after the incident, while the latter, which are more persistent, continue to have an impact on functioning (emotional, interpersonal, sexual, and social) during adulthood.

It should be stressed here that – contrary to the interpretations of some expert witnesses – these ways of categorising the consequences of child sexual abuse do not represent a catalogue of symptoms and consequences that must be present in a minor before an incident that is notified can be considered likely to have happened. Instead, they offer only an inventory of possible difficulties whose occurrence can be connected with having been subject to sexual abuse. Their presence depends, for example, on the type of act perpetrated by the offender on a child or young person (e.g. if the child or young person is sexually immature or there has been no genital contact, pregnancy or venereal diseases cannot be expected) or whether violence was used (which determines not only whether there are injuries to external genital organs or other parts of the body, but often also influences the level of trauma experienced by the victim). It should be emphasised at the same time that most of the possible consequences of child sexual abuse (other than pregnancy, venereal diseases, or sexualised behaviour) are not symptoms specific to the experience of sexual violence, but may be the result of other types of difficult experiences in the life of a child. Indeed, it is only the context of their occurrence and additional information, such as a child's statement, that makes it possible to link them to sexual abuse.

The presence of symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD) is a separate theme that emerges in studies of the psychological consequences of sexual abuse. While it is undoubtedly one of the possible consequences of such an experience, it should be noted that in a number of different studies the percentage of children for whom no negative consequences of abuse were detected varied between 21% and 49% (Friedrich, 2012, noted a similar proportion of 30–40%). What is more, approximately one-half of children who have been sexually abused show only some of the characteristic symptoms of PTSD, with the type of symptoms revealed depending on the developmental stage of the child concerned (Beisert, Izdebska, 2012). The review of empirical studies performed by Kathleen A. Kendall-Tackett, Linda Meyer Williams, and David Finkelhor (1993, as cited in Friedrich, 2012) suggests that there is no specific combination of symptoms in children who have been victims of sexual abuse and that it is most likely that a number of factors determine its traumatic impact. Three elements influence the development of PTSD: the severity of the trauma, the reaction of the parents, and the amount of time that has passed since the incident.

The victim's psychological characteristics represent a further distinct set of factors that decide whether or not symptoms of PTSD appear. Based on analyses of research intended to identify the factors that distinguish victims of sexual abuse in childhood who displayed disorders as adults from those who did not, Marta Szymańska-Pytlińska and Aleksandra Chodecka (2014a) point to factors that protect against victimisation. These include the quality and type of victims' peer and family relationships (especially with their fathers), their patterns of learned response, their defence strategies, their methods of coping with stress (task-centred versus emotion-centred, as well as their flexibility, effectiveness, and the impact on self-image formation), their ability to seek support from their life contexts, and their coping style in respect of the sexual abuse itself (children using avoidance strategies fared worst). The ways in which children and young people understand the reasons for what has befallen them (in respect of the categories of internal or external causes) and the emotional meaning they attach to the experience of abuse are further factors. The number of negative experiences they have had during their lives, which can influence whether or not they experience overload as a result of the accumulation of various stressful events, is also important in children's reactions to abuse. It is for this reason that Marta Szymańska-Pytlińska and Aleksandra Chodecka (2014a) call for assessments of the functioning of children

who have been abused that, in addition to referring to population and developmental norms, also involve analyses of children's individual ways of reacting and experiencing, and of the resources they possess. The literature also emphasises that children do not have to perceive that they have been harmed (which is often the case when, instead of using violence, the offender has engaged in a lengthy seduction, in which the abuse is conventionalised as a pattern of play and of activities connected with personal care and appearance). Furthermore, defining a situation as one of abuse depends neither on a child's behaviour or attitude nor on whether and how they understood the situation and its consequences (Izdebska, 2009; Beisert, Izdebska, 2012). Nevertheless, it can be seen in practice that the presence of PTSD symptoms in victims of sexual abuse is, for some expert witnesses, the decisive criterion when assessing the psychological credibility of a child's statement.

In the psychological analysis of child sexual abuse – especially when explaining the behaviour of children and young people and the course of the disclosure process in incest cases – it is also worth taking into account what is known as the child sexual abuse accommodation syndrome. This is the work of Roland Summit (Badura-Madej, Dobrzańska-Mesterhazy, 2004) and it seeks to explain why children who are sexually abused in families often behave in a way that non-specialists – and some psychologists – do not understand and find surprising. In distinguishing five significant components of this process, Summit states that the accommodation syndrome is inevitably activated where the abuse is long term and the child feels compelled to conform to the requirements of the offender. The first of these is the demand for the acts to be kept secret, which, at the same time, becomes (1) a source of anxiety owing to the fear of disclosing the secret and (2) the source of the (false) belief – induced in the child by the offender – that the consequences of disclosure will be worse for the child than keeping the secret (e.g. your mother will be unhappy, you won't have anywhere to live). So it is that, instead of seeking help, the child participates in concealing the abuse. The second component is the child's feeling of helplessness in their relationship with the offender, who is a figure of authority possessing greater strength. This is connected with the injunction passed on to children in the process of upbringing to obey an adult (especially a caregiver or guardian), as well as with the fear of losing a close relationship or jeopardising the security of the family. Children that do not seek help and do not receive protection from those in their immediate life context become helpless, so that, to survive, they begin to adapt

to the abuse and, in a way, accept that it is happening (this is the third component). Even when they attempt to signal to those around them that they are being harmed, these actions are often ambiguous and vague, so that those close to them either do not perceive them at all or interpret them in the wrong way (this is the fourth component). They then draw back from attempts at disclosure, which is the fifth component of the accommodation to the situation set out by Summit. This sort of reaction can also occur where a child's attempt to disclose molestation results in them being blamed for the abuse. Usually, children then make no further attempts at disclosure unless a new, external factor encourages them to act. The expert witnesses at the IFR have observed that this new factor is often the appearance in a child's life of a person who wins their trust, which in turn gives them the confidence to take action (e.g. a teacher, a school counsellor, a friend, or a boyfriend they begin a relationship with).

The case of Agnieszka

Aged seventeen, Agnieszka revealed that – beginning from when she was ten years old – she had been being abused by her mother's cohabiting partner, Robert A. The abuse, which gradually escalated, began with touching and stroking and went as far as full sexual intercourse. Agnieszka had made her first attempt to tell her mother a few years earlier, but Renata Z. had not believed her. It was only after forming a close relationship with one of her peers, Michał, that she felt able to take more decisive action, which in the end led to a prosecution.

The case files record that in May 2013 a doctor informed the police that sixteen-year-old Agnieszka Z., who he had examined, was being sexually abused by her mother's cohabiting partner. The notes taken by the police state that the girl's mother, Renata Z., who was present at the hospital, denied this and also refused to submit a notification of a criminal offence. In June 2013, the victim submitted a notification of a criminal offence herself. She stated that Robert A. had begun molesting her approximately six years earlier, that is, when she had been ten years old, and that he had also inflicted, 'psychological abuse, intimidation and also (...) beatings.' At the beginning he had touched her intimate parts, stroked her, and patted her; he would tell her that if she told her mother about it, they would be left with no means to live. He had also forced her to touch his intimate parts and, when she was in her first year of *gimnazjum* (a school that, in the relevant period, children attended from age thirteen to

age sixteen), sexual intercourse had occurred. Around the end of 2012 and the beginning of 2013, he had begun expecting her to take photographs of her intimate parts and send them to him in the form of MMSs. This was also meant to be payment in kind for money given her.

Agnieszka had told her mother several times that Robert A. was molesting her, but Renata Z. had refuted her accusations and frightened her daughter by suggesting she would have her put in a residential care and education facility. She had persuaded Agnieszka to tell no one about it because if she did, they would be left destitute. Even when Agnieszka had written her a letter setting out all she had been through, which she did a month or so before reporting the matter, her mother took no action whatsoever. Agnieszka had also arranged a situation in which her mother witnessed a conversation she had had with Robert A., which made it perfectly clear that he was expecting images of intimate parts of her body in return for money. It was on the same day that she told her mother that her stepfather (her mother's cohabiting partner) was having sexual intercourse with her. A few days later, Renata Z. asked her partner about the information her daughter had given her and was told by him that he had not forced her to do anything and, 'perhaps now you can see for yourself the kind of daughter you have.' He explained that he had given Agnieszka money because he had been afraid that if he did not, she would tell her mother everything. He assured Renata Z. that he had not touched Agnieszka's intimate parts or had sexual intercourse with her. In the notification of a criminal offence she had submitted, Agnieszka explained that – given the lack of help and support from her mother – she had decided to spend her nights at Michał's place to avoid being at home with her stepfather, Agnieszka also stated that her mother had expressed the belief that her only motivation for reporting the abuse was that she was angry with her mother for forbidding her from seeing Michał. Renata Z. refused to submit a request to prosecute an offender, but she promised her daughter she would talk to her partner and tell him to stop approaching her. For his part, Robert A. told Agnieszka that she was hurting her mother and to consider the consequences of what she was doing.

When answering police questions Agnieszka stated that her stepfather had usually molested her at home, at night. On the pretext that she had such a comfortable mattress, he would come to her in her bed. He would expect her to be naked and he would have sexual intercourse with her. On these occasions her mother would have been in another room or in the yard. Having received the notification, the public prosecutor

had decided to open an investigation into the case. The people who said – in the statements they gave during the proceedings – that Agnieszka had talked about being abused by her mother's partner included her form tutor, the school counsellor, a girlfriend of Agnieszka's, and Michał, her boyfriend, whom she had also told that her stepfather had demanded images of her intimate parts from her. A few days later, Agnieszka's mother reported that she had disappeared. She stated that this was the fifth time that her daughter had run away from home. She said that her daughter was a challenge to bring up properly and that when she ran away, she stayed with her boyfriend. When the police intervened, Agnieszka refused to return home, stating that her stepfather, who abused her sexually, would be there. It was noted that her mother, 'did not accept the current situation regarding the notification submitted by her daughter to the effect that she was being abused by her stepfather.' Agnieszka gave a detailed description of the sexual behaviour of her stepfather towards her and its gradual escalation during two sessions of questioning held at this stage of the proceedings. In November 2013, citing 'an absence of information sufficiently justifying the suspicion that an offence has been committed', the public prosecutor decided to discontinue the investigation.

In February 2014, the school counsellor informed the police that Agnieszka had shown her a film shot on her mobile phone, in which Robert A. could be seen sexually abusing her. This had prompted the public prosecutor to reopen the proceedings. Agnieszka was interviewed for a third time. She said that she had not been being molested while the case had been in progress and that the instance of sexual abuse captured in the film was the first since the case had been discontinued. Explaining how the film had come to be shot, she said that one day she had had the feeling that her stepfather would 'want something' and that she would record it because she wanted to have evidence. In his account, Robert A. stated that he had been provoked and suggested that Agnieszka was the active party during the sexual acts that had ensued. Yet the description of the situation he gave differed considerably from what could be seen during the seven-minute recording, which showed incontrovertibly who had been the active party during the sexual acts. After she had seen the film, Renata Z. was sceptical of Agnieszka's behaviour, noting – among other things – that her daughter had not been forced to do anything and that there had been no violence. She should therefore have either resisted or called for help. In her judgement, since her daughter had made preparations for the recording, she was 'not entirely a victim.' At the IFR, she expressed

the opinion that the film had amounted to an act of provocation. After that, Agnieszka was away from her own home for between two and four nights and said she was staying with girlfriends.

The public prosecutor issued a decision to charge Robert A., but in June 2014 he once more decided to discontinue the investigation. In doing so, he relied (among other things) upon a psychological report drawn up after an expert witness had taken part in interviewing Agnieszka (further reports are described below in the section devoted to the results of Agnieszka's examinations). The decision was appealed by the victim's counsel. Having reviewed the case, the court overturned the appealed decision and passed the case to the public prosecutor, who reopened the proceedings. The public prosecutor decided to seek the opinion of the IFR. Agnieszka was interviewed on two further occasions during the reopened proceedings. The testimony she gave on these two occasions was consistent – including in respect of secondary details.

Care, upbringing, and education, and Agnieszka's psychological functioning in the family and school environments

The family environment in which Agnieszka Z. was raised was never fully stable: in the early period she lived with her mother in her grandparents' home and she saw her father only occasionally. When she was six years old, her father was sent to prison, where she visited him with her mother. She was also witness to her parents' arguments. When she was eight years old, her parents divorced and her mother became involved with Robert A., with whom she set up home. Her half-sister, Iwona, was born shortly afterwards. Renata Z.'s sister, Julia, lived with Renata Z. and her partner for a time. When Julia was interviewed as part of the case, she testified that during that period she had not noticed Robert Z. behaving in a manner that would suggest that sexual abuse was taking place, but she did point out that Robert Z. had manifested ambiguous behaviour in respect of her (i.e. in respect of the aunt). In her view, this lent credibility to the information she had received from her niece. Julia moved out of her sister's home in 2006 when Agnieszka was ten years old.

Despite the many significant changes that had taken place in her life in a short space of time, Agnieszka did not present any serious behavioural problems until she began attending *gimnazjum*. According to Renata Z. the difficulties had begun when she formed a close relationship with Michał, whom she thought

was a bad influence on Agnieszka. At a meeting with the school counsellor, Renata Z. expressed her disquiet at her daughter's inappropriate behaviour and gave numerous examples of it. She said that her daughter's behaviour had grown steadily worse: her schoolwork was suffering and she was not doing what was required of her. What is more, she was constantly putting pressure on her mother to get her own way. In Renata Z.'s opinion her daughter was slandering her stepfather in order to extract money from him and gain easy influence over him. She stressed that Agnieszka had regularly asked her stepfather for money and, if he refused, would make threatening remarks to him, such as, 'if you don't give me the money, I won't forgive or forget.' According to Renata Z., she spent the money she obtained in this way on cosmetics and drugs. She also informed her interviewers that she had never seen her partner behave improperly towards Agnieszka. She admitted that her daughter had told her that her stepfather was sexually abusing her, but she did not believe this and assured the interviewers that Agnieszka had had a positive relationship with her stepfather.

It appears from the notes taken by the police and the information given by her mother that Agnieszka had run away from home at least three or four times and that when she did so, she would stay at Michał's place. After her mother and stepfather had removed her by force from her boyfriend's home, she had self-harmed and then taken a handful of tablets. An ambulance had been summoned. On admission at the hospital, Agnieszka revealed to a doctor that she was being sexually abused by her mother's partner. She repeated this information when she reached accident and emergency. She gave the same information for a third time when she informed the police, who had been called to the hospital.

During her first year at *gimnazjum*, Agnieszka had been prosecuted for using fake money in the school shop. The associated case files contain a report written about her by the school counsellor, which stated that there were no problems with Agnieszka's behaviour or schoolwork, that she got on well with her peers and the school staff, that she was on the pupils' council for her school and class, and that she was active as a volunteer. She had definite plans for the future and was working steadily to bring them to fruition. Agnieszka's form tutor testified that in February 2013, Agnieszka had confessed to her in a conversation that, 'she was depressed and had a very bad relationship with her mother.' The form tutor referred her to the school counsellor and Agnieszka began attending sessions with the counsellor from April 2013. During one of their meetings, Agnieszka told the counsellor that

her mother was aggressive towards her (she had hit her and called her names) and also told her that she was being sexually abused by her stepfather.

When Agnieszka was in her second year at *liceum* (a school for those intending to go to university that in the relevant period was attended by pupils aged 16–19) her mother decided to refer the behavioural challenges she was presenting her with to the family court. She gave that institution an in-depth account of the difficulties she was having bringing her daughter up, which included truancy, drinking excessively, and abusing other substances, as well as of a number of other aspects of her daughter's behaviour she disapproved of. A delinquency case was brought against Agnieszka shortly after she had officially disclosed the behaviour of Robert A. The report the school issued in March 2014 concerning this case differed considerably from the previous report. It catalogued her numerous absences from school, the reprimand she had received in connection with them, and a number of marks in the 'unsatisfactory' band she had been given at the end of the half-year. The report stressed that Agnieszka remained on good terms with her peers and was well liked. In the course of the delinquency proceedings, Agnieszka also presented her accusations against her stepfather. Renata Z. requested that care of her daughter be handed to her biological father because she, 'saw no way of communicating with and continuing to care for Agnieszka.' Among other things, a corrective measure, in the form of being placed under the supervision of a probation officer, was applied in respect of Agnieszka. According to her mother, this contributed to her ceasing to see Michał and, in addition, her behaviour improved considerably. While her case was being analysed at the IFR, Agnieszka left home. At first, she stayed with friends and then she found a rented room. In her mother's view, living independently had had a good influence on her daughter and she had learned, among other things, how to budget and use money wisely. She was being supported by maintenance payments received from her father. She did not contact Renata Z. for the first four months after she had left home, but after that she began to telephone her and she also visited the family home.

The results of Agnieszka's earlier psychological assessments

Agnieszka underwent a number of psychological assessments in connection with the sexual abuse proceedings that were in progress. The first forensic-psychological assessment, which was based on tests and

on an interview that an expert witness took part in, was issued when Agnieszka was seventeen years old. According to the expert witness, Agnieszka's intellectual development was progressing correctly and enabled her to correctly perceive, remember, and reproduce observations. In the view of the expert witness, she did not react in a manner that, 'particularly resembled a victim' of a sexually motivated crime, she did not display any of the proneness to depression or self-blame that is, 'characteristic of rape victims', and she did not show any features of PTSD. No tendency to simulate or dissimulate or traits suggesting that the formation of her personality was proceeding incorrectly were detected. The expert witness stressed that she found no tendency to pathological lying in Agnieszka's statements, while the tests did not reveal any tendency on Agnieszka's part to fantasise or any proneness to suggestibility. In the estimation of the expert witness, Agnieszka's statements partially satisfied the criterion of credibility. The second assessment was compiled a few months' later following an interview with Agnieszka that took place in the presence of the same expert witness. During the interview, the expert witness assessed Agnieszka's mood as even: she behaved appropriately for the situation and she displayed no signs of excessive anxiety. Because Agnieszka did not manifest traits characteristic of people with PTSD and because her cognitive level enabled her to give a precise account of events, the psychologist thought it doubtful that the small number of details was the result of trauma. Nevertheless, the expert witness did not retract her earlier conclusions.

A third assessment, based on psychological tests and with a different expert witness participating in this, the third, interview with Agnieszka, was produced at the beginning of 2014. It was found that she was manifesting signs of increased levels of stress (difficulty sleeping, loss of appetite, difficulty concentrating, thoughts of resignation, a feeling of helplessness, and psychosomatic pains). It was furthermore stressed that, based on the family situation, it could be stated that she was displaying numerous symptoms characteristic of children and families that experience sexual abuse. The expert witness pointed to the modes of distancing and denial in the attitude of the mother and the lack of contact with the father, which had resulted in a more acute need for acceptance in Agnieszka. The expert witness also pointed to the benefits Agnieszka had derived from contact with the perpetrator of the sexual abuse: satisfaction of emotional needs, being admired, receiving special treatment and attention, and material benefits. The expert witness went on to describe the gradual drawing of the child into sexual activity that

typifies this type of case and results in the formation of the particular type of dependence between the child and the offender that makes abuse difficult to detect. The expert witness made it very clear that both the timing and nature of the disclosure, that is, its occurrence at the time Agnieszka formed an intimate relationship with a male peer, was typical for children who have been sexually abused for a long period. She further stated that Agnieszka was developing, 'fragmentation in the sphere of her consciousness that prevented the normal integration of knowledge, memory, emotional states and bodily experiences.' This resulted in difficulty reproducing experiences, which is characteristic of victims of long-term sexual abuse. The psychologist expert witness reported that increased anger with the mother, a feeling of lack of support, and incipient feelings of guilt are typical in sexually abused children and that all were present in Agnieszka. She stressed that Agnieszka's trauma had been exacerbated by secondary victimisation, which resulted from those close to her placing too great a burden of responsibility on her for the abuse she had fallen victim to.

Three months later, a further expert witness wrote a fourth psychological report based on an analysis of the case files and a psychological assessment. Her diagnoses of the victim included 'personality of the obsessive-compulsive (anankastic) type with a marked schizoid component, dependent, histrionic and narcissistic, instrumental attitude to other people, flat emotionality, insensitivity to norms, and egocentricity. In addition to fantasising, her behaviour is marked by manipulation and excessive dramatism. Furthermore, she manifests a heightened level of aggressiveness, hostility, a heightened tendency to become irritable, and a feeling of being exploited and undervalued. At the same time, she is capable of planning and of taking retaliatory action.' Further on in the report, the psychologist expert witness pointed out that there were no specific signs of sexual molestation, such as pregnancy, the presence of spermatozoa in bodily orifices, venereal disease, and injuries to the body, and no non-specific symptoms of it, such as eroticization of behaviour, emotional difficulties, disorders of behaviour, neurotic symptoms, educational difficulties, and non-specific somatic symptoms. In her opinion, none of the risk factors for incest were present in Agnieszka's family. The mother – 'paradoxically' – took an interest in the daughter, which is untypical for incestuous relationship systems, while Agnieszka was jealous of her mother's partner. The psychologist concluded by stating that Agnieszka's mental state was good and 'incommensurate' with the type of offences notified. Her capacity to perceive, encode, and reproduce

observations was poor, and it was therefore necessary to take distortion of information into account. In the psychologist's view, it was also necessary to take account of the influence of another person on the contents of Agnieszka's statements, of induced experiences, and of the influence of information gathered on the Internet on the contents of Agnieszka's testimony. Her assessment was that there was a tendency in Agnieszka to manipulate information, to aggrandise (existing symptoms), to distort, and to fantasise. She highlighted the lack of detail in Agnieszka's statements, which she thought was 'due to the lack of a link between the statements and experience', as well as to the 'lack of commensurate emotional resonance' with the matters raised. In her opinion, Agnieszka displayed a desire to retaliate for having been removed from her boyfriend's home in a humiliating manner. She did not detect any motivation resulting from abuse. In her opinion, 'the possibility that there exists a destructive motive directed at obliterating all previous forms in which her family has existed merited consideration'.

The results of the psychological assessments conducted at the IFR and overall interpretation of the material

Following analysis of the case file, psychological tests, and psychological examinations, including an interview with her, it emerged that Agnieszka Z. possessed a tendency to focus on facts and did not display a tendency to fantasise or to embroider her statements with extraneous details or peripheral themes. Her test results indicated an inner-directed person, that is, she takes decisions independently, relies on her own evaluation of a given situation, and does not allow her actions to be influenced by the pressure and opinions of others. She has positive, proportionate self-esteem. She has a realistic view of her cognitive capacities, she displays no disproportionate ambitions, and her plans for the future and the action she takes to bring them to fruition are focussed and consistent. The dominant features of Agnieszka's temperament are her great resilience in the face of difficulties and her ability to cope and persevere – even where her life context presents unfavourable conditions. These attributes are accompanied by a high level of emotional resilience when faced with threats, thanks to which she is able to take effective action even when under severe stress. At the same time, she is flexible in selecting a strategy for responding to difficulties that corresponds with her assessment of the options available to take effective action and change her situation.

Generally speaking, Agnieszka is a calm and composed person who reacts slowly and displays a moderate tempo when performing actions. She has a preference for stable, predictable situations and finds it difficult to adapt her behaviour quickly to changing external circumstances. She is not a particularly active person. Instead she prefers quiet and safe activities. Even though her information-processing ability is high, she tries to avoid risk behaviours or excessive stimuli. Furthermore, the configuration of her personality traits does not suggest that she is prone to retaliatory behaviours. She manifests a capacity for empathy and kindness towards people and is inclined to conform in the name of maintaining good relations with those around her. It should be emphasised that, overall, the test results Agnieszka obtained at the IFR were consistent with the way she responded to her situation and the steps she took to change it, with the manner in which she gave the psychological interview at the IFR, and also with the way she related her experiences in the evidence she gave – in a number of different sessions – during the court proceedings concerning sexual abuse.

According to an analysis of all of the available material, the beginning of the sexual abuse Agnieszka endured coincided with the period when her mother's sister, with whom Agnieszka shared a room, moved out of their home. It should be noted that when Agnieszka's aunt, who gave evidence to the effect that Robert Z. had behaved in an ambiguous manner towards her, left the home she was no longer available to the suspect as a sexual object. At the same time, however, Renata Z.'s daughter became more available. From a psychological perspective, it is therefore likely that the departure of the aunt could have provided the stimulus needed for Robert A. to turn his attention to Agnieszka. We learn from Agnieszka's evidence that the first behaviour Robert A. manifested towards her that constituted sexual abuse occurred when she was approximately ten years old. At the beginning, he sat her on his knee, stroked her, and touched her intimate parts. During this initial period, Agnieszka was unaware that her mother's partner's behaviour was inappropriate. When on one occasion she complained to her mother that Robert A. had patted her on the bottom, her mother responded appropriately by pointing out to him that he should not do so again. However, she took no interest in whether this had had the desired effect.

Based on the information obtained from Agnieszka and in the material made available to the expert witnesses, it can be concluded that Robert A.'s behaviour escalated when Agnieszka's tertiary sexual

characteristics began to develop. It was then that he began to touch her breasts and intimate areas and to expect her to touch his genitals. When Agnieszka was in her first year at *gimnazjum*, he began to have sexual intercourse with her. Some time later, when Robert A. was spending a lot of time away from home, working outside the town he was living in, and he was in less frequent contact with the family, he expected her to send images of the intimate parts of her body to him via his mobile telephone. It was in this period, more or less, that Agnieszka began seeing her boyfriend, Michał, to whom – after a while – she disclosed that she was being abused. It should be noted that beginning their first, youthful love affair can – for a person experiencing sexual abuse – create conditions favourable to disclosing that fact. Two influences are at work here: they gain support from, and an emotional bond with, an outsider and they are reluctant to continue unaccepted and forced contact with the perpetrator.

Though Agnieszka informed her mother that she was being sexually abused by Robert A. several times, she never received unequivocal, wholehearted support from her. Neither was her mother's support forthcoming in the initial period of Agnieszka's relationship with Michał, when Agnieszka had finally resolved to disclose the behaviour of her mother's partner and accuse him of sexual abuse. More than this – to people beyond the immediate family, including Agnieszka's girlfriends, the school counsellor, her form tutor, and police officers, who were attempting to help Agnieszka – her mother expressed doubt, disbelief and the conviction that this was her daughter's way of taking revenge for her stepfather's very negative reaction to her boyfriend and for having been forbidden to see him. It is worth noting here that Robert A.'s response to Agnieszka's first serious relationship was the fairly typical one of being jealous of the sexual partner of his victim. Her mother – probably under the influence of her partner – attributed her daughter's deteriorating behaviour exclusively to the corrupting influence of her boyfriend and denied that it could have been connected with the sexual abuse that her daughter had disclosed. It is important to recall, though, that Agnieszka was still functioning perfectly well in her school environment at this juncture: she was popular, her marks were average but not unsatisfactory, and she was engaging in socially beneficial extra-curricular activities.

Were Michał's influence really to have been corrupting, it might be supposed that it would have caused her functioning to deteriorate in a number of areas of her life. It was instead the case during this period that Agnieszka manifested inappropriate behaviour first of all in the family environment. It can

therefore be assumed that the reason for it lay in the domestic conflicts connected with Robert A.'s abuse of Agnieszka and in her mother's unhelpful attitude of rejection toward her. The further deterioration of her behaviour, which by now had begun to affect her marks at school, her numerous absences from school, and the reprimand she received were most likely the result of the prolonged and intense pressure exerted by the situation at home. Indeed, it should be noted that Agnieszka once again received no support at home and the school (despite its efforts) failed to engage her mother effectively in helping her. What is more, Agnieszka's repeated attempts to get her mother to see what was really going on were increasingly met with expressions of rejection on her part (up to and including marrying the man her daughter had serially named as the perpetrator). In this context, it is understandable that, as Renata Z. reported during her interview at the IFR, Agnieszka's behaviour improved after she left home. This is a consequence – grounded in psychology – both of moving away from the unsupportive family environment in which the abuse took place and of Agnieszka's growing up and maturing.

Research into families in which child sexual abuse occurs has found that the caregivers in them possess specific traits, that the families have particular structures, and that the structure of the relationships between their members has particular characteristics. One of the themes that receives particular emphasis is the lack of a decisive reaction to events reported by children on the part of mothers, their failure to notice symptoms and tendency to downplay them, and their taking the side of perpetrators. Perpetrators often begin to take an interest in a child when their sexual partner is less available for reasons of, for example, absence, pregnancy, and illness. They also often exploit their families' financial dependence on them and use this to impose their will. In turn, a situation in which a perpetrator has acted as a caregiver from the early years of a child's life and has had unrestricted access to a child allows for a gradual escalation of behaviour (e.g. from seemingly innocent touching to full sexual intercourse). Perpetrators may also progressively involve children more and more deeply in these abusive practices. The fact that offenders and victims share a secret, so that children's participation in activities initiated by perpetrators can become a tool of blackmail that induces feelings of guilt and fear of disclosure, is of great significance here. At the same time, a peculiar bond is formed between children and perpetrators, which generates ambivalent feelings and the shifting attitudes and behaviour (on the part of children) towards the perpetrator that accompany them.

Agnieszka's life history and family situation indicate that many of the elements described above were present. From a psychological point of view, her sending of photos to Robert A., including when the court proceedings were in progress, was largely a consequence of the mechanisms described above: the long years of dependence, the introduction of the victim into sexual activity, the lack of support and assistance from her mother, the lengthiness of the court proceedings, and the decisions that did not go in her favour, which spurred her to take further steps to prove that her stepfather was abusing her. Agnieszka's persistence in this respect corresponds with the personality traits attributed to her in the previous section of the expert report and the coping strategies she uses to deal with difficult situations. Agnieszka did not manifest any of the traits stereotypically associated with victims of violence, yet it should be stressed that this is not the same as stating that it is impossible that she lived through the experiences she described. The psychological characteristics of the victim described in the test findings determined the way she reacted and coped with difficult situations, including that of sexual abuse.

References

1. Badura-Madej, W., Dobrzyńska-Mesterhazy, A. (2004). Wpływ traumy na funkcjonowanie dziecka – świadek. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 3(1), 115–126.
2. Beisert, M. (2002). Mechanizmy rozwoju kazirodztwa w rodzinie. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 1(1), 69–84.
3. Beisert, M. (2004). *Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
4. Beisert, M., Izdebska, A. (2012). Wykorzystanie seksualne dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 11(2), 48–66.
5. Biederman, J. (2007). Oczekiwania organu procesowego wobec biegłego psychologa w sprawach karnych dotyczących seksualnego wykorzystania dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 6(4), 111–114.
6. Budzyńska, A. (2007). *Jak przesłuchiwać dziecko. Poradnik dla profesjonalistów uczestniczących w przesłuchiwaniu małoletnich świadków*. Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
7. Budzyńska, A. (2010a). Psychologiczne aspekty zeznań małoletnich świadków. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 10(1), 7–14.
8. Budzyńska, A. (2010b). Diagnoza psychologiczna wykorzystywania seksualnego dzieci. (In) M. Sajkowska (Ed.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna* (pp. 21–45). Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
9. Finkelhor, D. (1986). *A sourcebook on child sexual abuse*. Beverly Hills, CA: Sage.
10. Friedrich, W. N. (2012). Bezpośrednie konsekwencje wykorzystywania seksualnego dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 4(41), 41–50.
11. Izdebska, A. (2009). Konsekwencje przemocy seksualnej wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 8(4), 37–55.
12. Izdebska, A. (2010). Problem wykorzystywania seksualnego dzieci. (In) M. Sajkowska (Ed.), *Dziecko wykorzystywane seksualnie. Diagnoza, interwencja, pomoc psychologiczna* (pp. 9–19). Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
13. Jaśkiewicz-Obydzińska, T., Wach, E. (2007). Ocena wykorzystywania seksualnego małych dzieci w rodzinie. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 6(4), 30–38.
14. Jaśkiewicz-Obydzińska, T., Wach, E. (2010a). Wpływ struktury i relacji rodzinnych na zeznania dzieci – ofiar kazirodztwa. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 9(1), 59–69.
15. Jaśkiewicz-Obydzińska, T., Wach, E. (2015). Opiniowanie psychologiczne osób małoletnich w przypadkach podejrzenia wykorzystania seksualnego. *Seksuologia Polska*, 13(2), 62–69.
16. Kendall-Tackett, K. A., Williams, L. M., Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113, 164–180.
17. Szymańska-Pytlińska, M., Chodecka, A. (2014a). Zagrożenia wtórną wiktymizacją dziecka – ofiary wykorzystywania seksualnego związane z badaniami sądowymi. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(1), 72–91.
18. Szymańska-Pytlińska, M., Chodecka, A. (2014b). Rola rodziców w etiologii przestępczości seksualnej. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(1), 121–141.
19. Uławska, M. (2007). Czynniki modyfikujące ujawnienie przez dziecko doświadczeń wykorzystania seksualnego. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 4(21), 48–58.
20. Wojciechowska, M., Haś, A., Rajtar, T. (2020). Opiniowanie sądowo-psychologiczne w sprawach dzieci dotkniętych przemocą. (In) J. Stojer-Polańska (Ed.), *Przypadki kryminalne. Ciemna liczba przestępstw przeciwko bezbronnym* (pp. 45–60). Poznań: Silva Rerum.
21. Wojciechowska, M. (2021). Fałszywe oskarżenia o wykorzystanie seksualne jako jedna z form krzywdzenia dziecka. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 20(4), 69–90.

-
22. Wojciechowski, J., Stala, K. (2021). Udział psychologa w przesłuchaniu małoletniego świadka – wyzwania i pułapki. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 20(1), 14–46.

ORCID

Małgorzata Wojciechowska 0000-0002-3647-2208

Corresponding author

Małgorzata Wojciechowska
Institute of Forensic Research
ul. Westerplatte 9
PL 31-033 Kraków
e-mail: mwojciechowska@ies.gov.pl

GDY WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI NIE WIERZY OFIERZE. WPLYW STEREOTYPÓW NA OCENĘ WIARYGODNOŚCI OFIARY WYKORZYSTANIA SEKSUALNEGO – OPIS PRZYPADKU

Wstęp

W sprawach dotyczących wykorzystania seksualnego osoby małoletniej przeprowadza się przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego, jeżeli jego wiek, możliwości intelektualne oraz stan emocjonalny nie stoją na przeszkodzie jego udziałowi w czynności lub nie są sprzeczne z jego dobrem. Zgodnie z wymogami artykułu 185a § 1–4 kpk przesłuchanie świadka poniżej 15 roku życia powinno być przeprowadzone jednokrotnie i z udziałem biegłego psychologa, który następnie wydaje opinię sądowo-psychologiczną (zasady przesłuchania małoletnich świadków z udziałem psychologa omówiła Budzyńska, 2007). Z reguły opinia ta ma odpowiedzieć na zawarte w postanowieniu pytania dotyczące oceny możliwości poznawczych małoletniego (w tym zwłaszcza zdolności do zapamiętywania, przechowywania i odtwarzania spostrzeżeń), możliwości i przyczyn występowania ewentualnych zniekształceń w relacji, wpływu opisywanych zdarzeń na jego stan psychiczny oraz tzw. psychologicznej wiarygodności jego zeznań (Biederman, 2007).

Większość kierowanych do Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie postępowań dotyczących podejrzenia wykorzystania seksualnego osoby małoletniej toczy się już od dłuższego czasu, a przesyłane biegłym akta zawierają już co najmniej jedną opinię psychologiczną zleconą przez organ prowadzący postępowanie. Niejednokrotnie opinii jest już kilka, gdyż albo sąd powołuje kolejnych biegłych do wydania opinii na podstawie zgromadzonego w toku sprawy materiału, albo – pomimo zaleceń dotyczących zasad przesłuchiwania małoletnich ofiar – dziecko zostało przesłuchane kilkakrotnie w obecności różnych biegłych. Analizując akta tych spraw i kolejne ekspertyzy psychologiczne, można dostrzec pewne elementy okoliczności wykorzystania, sposobu relacjonowania przez małoletniego czy ujawnianych przez niego niedogodności, które utrudniały lub wpływały niekorzystnie na prawidłowość wcześniejszych diagnoz. Trzeba przy tym pamiętać, że błędna ocena szeroko rozumianej psychologicznej wiarygodności zeznań małoletniego ma bezpośredni wpływ jego dalsze losy i tym samym na jego stan psychiczny w dalszych miesiącach i latach od zdarzenia. Szerzej tę problematykę opisano w publikacji autorki i współpracowników (Wojciechowska, Haś, Rajtar, 2020). W niniejszej pracy skupiono się przede wszystkim na kwestiach związanych z oceną psychologicznej wiarygodności zeznań osoby niepełnoletniej w zależności od tego, jakie objawy manifestuje i w jaki sposób relacjonuje doświadczenie wykorzystania.

Możliwe konsekwencje wykorzystania seksualnego dla małoletniej ofiary

Istnieje obszerna literatura dotycząca wykorzystywania seksualnego małoletnich, w tym specyfiki relacji kazirodczej, a także diagnostyki sądowo-psychologicznej takich przypadków (Beisert, 2002, 2004; Jaśkiewicz-Obydzińska, Wach, 2007, 2010, 2015; Uławska, 2007; Budzyńska, 2010a, 2010b; Izdebska, 2009, 2010; Szymańska-Pytlńska, Chodecka, 2014b; Beisert, Izdebska, 2016; Wojciechowska, Haś, Rajtar, 2020; Wojciechowska, 2021; Wojciechowski, Stala, 2021), stąd ten wątek nie będzie tutaj rozwijany. W odniesieniu do oceny stanu psychicznego ofiary wykorzystania seksualnego w dzieciństwie należy wskazać, że liczni autorzy na podstawie przeprowadzonych badań opisali najczęstsze konsekwencje ponoszone przez wykorzystanych małoletnich (Badura-Madej, Dobrzyńska-Mesterhazy, 2004; Izdebska, 2009; Friedrich, 2012). W obszernym opracowaniu Izdebska (2009) dokonała analizy literatury przedmiotu i stworzyła zestawienie możliwych skutków wykorzystania seksualnego, dzieląc je na te pochodzące ze sfery somatycznej (specyficzne, jak m.in. urazy zewnętrznych narządów płciowych, choroby weneryczne, ciąża, czy niespecyficzne, np. bóle brzucha, głowy, trudności w oddawaniu moczu, zaburzenia jedzenia i/lub snu), ze sfery psychicznej (m.in. lęki, fobie, koszmary senne, depresja, nadpobudliwość, drażliwość, poczucie winy, negatywna samoocena), sfery seksualnej (jak prowokacyjne zachowania seksualne, zachowania seksualne nietypowe dla fazy rozwoju seksualnego, nadmierne zainteresowanie seksualnością) i ze sfery społecznej (np. zachowania regresywne, izolowanie się, problemy z nauką, ucieczki z domu, agresja i autoagresja). Autorka wskazała, że – jak wynika z badań – rozmaite możliwe konsekwencje wykorzystania występują z różną częstotliwością, zależnie od różnych czynników środowiskowych i właściwości dziecka (takich jak np. wsparcie otoczenia, wiek ofiary, płeć), a także od cech czynu oraz sprawcy (np. częstość zdarzeń, czas trwania, rodzaj czynności dokonywanych przez sprawcę, typ relacji łączącej sprawcę z ofiarą). Finkelhor (1986, za: Beisert, Izdebska, 2012) dodatkowo podzielił te następstwa na bezpośrednie, czyli takie, które pojawiają się do 2 lat po zdarzeniu, i długofalowe, które utrzymują się dłużej i mają wpływ także na funkcjonowanie osoby w dorosłości (emocjonalne, interpersonalne, seksualne i społeczne).

Należy w tym miejscu podkreślić, że – wbrew temu, jak interpretują to niektórzy biegli – zestawienia te nie

stanowią listy objawów i konsekwencji, które muszą wystąpić u małoletniego, by uznać zgłoszone zdarzenie za prawdopodobne. Są jedynie wykazem możliwych trudności, których występowanie może być związane z doświadczeniem wykorzystania seksualnego. Ich obecność zależy na przykład od tego, jakiego rodzaju czynności sprawca podjął wobec dziecka (np. jeżeli dziecko było niedojrzałe płciowo lub nie doszło do kontaktów genitalnych, nie można oczekiwać wystąpienia ciąży czy chorób wenerycznych) albo czy stosował przemoc (co decyduje nie tylko o tym, czy wystąpiły obrażenia zewnętrznych narządów płciowych lub innych części ciała, ale często ma także wpływ na poziom przeżywanego przez dziecko traumy). Należy jednocześnie podkreślić, że większość z opisanych możliwych konsekwencji (poza ciążą, chorobami wenerycznymi czy seksualizacją zachowań) nie stanowi objawów specyficznych dla doświadczenia przemocy seksualnej, lecz może być skutkiem innego rodzaju trudnych doświadczeń w życiu dziecka. Dopiero kontekst ich występowania oraz dodatkowe informacje (jak np. zeznania dziecka) powodują, że można je powiązać z doświadczeniem wykorzystania seksualnego.

Odrębnym wątkiem pojawiającym się w opracowaniach dotyczących skutków psychicznych wykorzystania seksualnego jest obecność objawów zespołu stresu pourazowego, czyli PTSD. Jakkolwiek niewątpliwie należy on do możliwych konsekwencji takiego doświadczenia, to jednocześnie autorzy wskazują, że w różnych badaniach procent dzieci, u których nie zaobserwowano negatywnych konsekwencji wykorzystania, waha się między 21 a 49% (Friedrich, 2012, wskazał podobny odsetek: 30–40%), a około połowa dzieci wykorzystywanych seksualnie ujawnia jedynie niektóre objawy charakterystyczne dla PTSD, przy czym rodzaj ujawnianych objawów zależy od etapu rozwojowego dziecka (Beisert, Izdebska, 2012). Z przeglądu badań wykonanego przez Kendall-Tackett, Williams i Finkelhora (1993, za: Friedrich, 2012) wynika, że nie ma jednego charakterystycznego syndromu objawów u dzieci, które padły ofiarą wykorzystania seksualnego, a traumatyczny wpływ takiego zdarzenia jest najprawdopodobniej wieloczynnikowy. Na rozwój PTSD mają wpływ trzy elementy sytuacji: na ile poważny był doznany uraz, jak zareagowali na to rodzice, a także – ile czasu minęło od traumatycznego zdarzenia.

Odrębnym istotnym elementem decydującym o wystąpieniu objawów stresu posttraumatycznego są właściwości psychiczne ofiary. Szymańska-Pytlińska i Chodecka (2014a), cytując badania mające na celu zidentyfikowanie czynników różnicujących ofiary wykorzystania seksualnego w dzieciństwie, które w dorosłości ujawniały zaburzenia, od tych ofiar, które zakłóceń nie ujawniały, wskazały te, które chroniły przed wiktylizacją. Była to jakość i rodzaj relacji rówieśniczych i rodzinnych (w tym zwłaszcza z ojcem), wyuczone wzorce reagowania

ofiary, jej strategii obronne i metody radzenia sobie ze stresem (skoncentrowane na zadaniu vs. na emocjach, jak również ich elastyczność, efektywność i wpływ na kształtowanie się obrazu siebie), zdolność do poszukiwania wsparcia w otoczeniu, a także styl radzenia sobie z samym wykorzystaniem seksualnym (najgorzej radziły sobie dzieci stosujące strategie unikowe). Kolejne czynniki to sposób, w jaki dziecko rozumie przyczyny tego, co je spotkało (w kategoriach przyczyn wewnętrznych lub zewnętrznych) oraz jakie emocjonalne znaczenie nadaje temu doświadczeniu. Istotna dla reakcji dziecka na wykorzystanie jest też liczba negatywnych doświadczeń w ciągu jego życia, która może mieć wpływ na to, czy wystąpiło u niego przeciążenie będące skutkiem kumulacji różnych obciążających zdarzeń. Stąd autorki postulują, by oceniając funkcjonowanie małoletniego, odnosić się nie tylko do norm rozwojowych i populacyjnych, ale także przeanalizować jego indywidualny sposób reagowania i przeżywania, a także posiadane przez dziecko zasoby (Szymańska-Pytlińska, Chodecka, 2014a). W literaturze podkreśla się także, że dziecko nie musi mieć poczucia doznanej krzywdy (co niejednokrotnie ma miejsce wówczas, gdy sprawca nie stosował wobec niego przemocy, lecz długotrwały proces uwodzenia, a wykorzystywanie miało konwencję zabawy lub czynności pielęgnacyjnych), a ocena sytuacji jako wykorzystania nie zależy ani od zachowania, ani postawy osoby małoletniej, ani tego, czy i jak rozumiało ono sytuację i jej konsekwencje (Izdebska, 2009; Beisert, Izdebska, 2012). Mimo to można zaobserwować, że występowanie objawów zespołu stresu pourazowego u ofiar wykorzystania seksualnego dla niektórych biegłych jest krytycznym kryterium decydującym o ocenie psychologicznej wiarygodności zeznań dziecka.

W psychologicznej analizie sytuacji wykorzystania seksualnego dziecka, zwłaszcza przy wyjaśnianiu zachowań małoletnich i przebiegu procesu ujawnienia w przypadku kazirodztwa, warto także wziąć pod uwagę tzw. syndrom przystosowania dziecka molestowanego seksualnie opracowany przez Rolanda Summita (Badura-Madej, Dobrzańska-Mesterhazy, 2004), tłumaczący, dlaczego dzieci wykorzystywane seksualnie w rodzinie niejednokrotnie zachowują się w sposób niezrozumiały i niezgodny z oczekiwaniami laików (a także niektórych psychologów). Autor ten wskazał, iż do procesu przystosowania się dochodzi nieuchronnie w sytuacji, gdy wykorzystanie ma długotrwały charakter, a dziecko czuje się zmuszone do dostosowania się do wymagań sprawcy. Wyróżnił on pięć istotnych elementów tego procesu. Pierwszy z nich to wymóg utrzymywania zdarzeń w tajemnicy, co jednocześnie staje się źródłem lęku z powodu obawy przed ujawnieniem, jak i źródłem przekonania zaindukowanego dziecku przez sprawcę, że konsekwencje ujawnienia będą dla niego gorsze niż utrzymywanie tajemnicy (np. mama będzie nieszczęśliwa, nie będziecie

mieli gdzie mieszkać). Ten wymóg decyduje o tym, że dziecko nie szuka pomocy, tylko uczestniczy w ukrywaniu wykorzystania. Kolejnym elementem jest poczucie bezradności małoletniego w relacji z silniejszym, mającym autorytet sprawcą. Z jednej strony ma to związek z przekazywanym dzieciom w procesie wychowania nakazem podporządkowywania się osobie dorosłej (w tym zwłaszcza opiekunowi), jak i z obawą przed utratą bliskiej relacji lub zagrożeniem bezpieczeństwa rodziny. Dziecko, które nie szuka pomocy i nie otrzymuje ochrony ze strony najbliższego otoczenia, staje się bezradne, stąd by przetrwać, zaczyna się przystosowywać do wykorzystywania i niejako godzi się z tym, że do niego dochodzi (trzeci element). Nawet jeżeli takie dzieci próbują zasygnalizować otoczeniu, że dzieje im się krzywda, niejednokrotnie są to działania niejednoznaczne i mało precyzyjne, przez co bliscy albo ich w ogóle nie odbierają, albo interpretują w niewłaściwy sposób (czwarty element). Skutkiem tego dziecko wycofuje się z prób ujawniania, co stanowi piątą wskazywany przez autora element przystosowania do sytuacji. Taki typ reakcji może wystąpić także wówczas, gdy podjęta przez nie próba ujawnienia molestowania powoduje, że jest ono obwiniane za wykorzystanie. Zwykle kolejną próbę ujawnienia dziecko podejmuje dopiero wówczas, gdy jakiś nowy czynnik zewnętrzny zachęci je do działania. Z obserwacji biegłych Instytutu wynika, że niejednokrotnie jest to pojawienie się w życiu dziecka osoby, która wzbudza jego zaufanie i tym samym przekonanie, że podejmie jakieś działania (np. nauczycielka, pedagog szkolny, przyjaciel lub chłopak, z którym wejdzie w związek).

Opis przypadku małoletniej Agnieszki

Poniższy przypadek dotyczy małoletniej, która mając 17 lat, ujawniła, że przez wiele lat była wykorzystywana seksualnie przez partnera matki. Miało to tego dochodzić od czasu, gdy Agnieszka była dziesięcioletnim dzieckiem i polegała na stopniowej eskalacji działań ojczyma od dotyku i głaskania aż po pełne stosunki seksualne. Pierwszą próbę ujawnienia sytuacji matce Agnieszka podjęła kilka lat wcześniej, jednak matka jej nie uwierzyła. Bardziej stanowcze działania, które ostatecznie doprowadziły do wszczęcia postępowania, podjęła ona po tym, gdy nawiązała bliską relację z rówieśnikiem.

Jak wynika z akt sprawy, w maju 2013 r. lekarz zawiadomił policję, że badana przez niego 16-letnia Agnieszka Z. zgłosiła, iż jest molestowana seksualnie przez konkubenta matki. Z notatki policyjnej wynikało, że informacjom tym zaprzeczała obecna w szpitalu matka dziewczyny – Renata Z., która odmówiła także złożenia zawiadomienia o przestępstwie.

W czerwcu 2013 r. zawiadomienie o dokonaniu przestępstwa złożyła sama pokrzywdzona. Podała, że

Robert A. zaczął ją molestować około 6 lat wcześniej, tzn. w okresie, gdy miała 10 lat, ponadto że dopuszczał się również „znęcania psychicznego, zastraszania, a także (...) pobicia”. Początkowo dotykał ją w miejscach intymnych, głaskał oraz poklepywał, mówiąc jej, że jeśli powie o tym matce, zostaną bez środków do życia. Ponadto zmuszał ją do dotykania jego miejsc intymnych, a gdy była w pierwszej klasie gimnazjum, doszło do zbliżenia seksualnego. Na przełomie 2012–2013 r. zaczął od niej oczekiwać, by robiła sobie zdjęcia miejsc intymnych i wysyłała mu je MMS-ami. Miała to być także forma gratyfikacji za ofiarowywane jej pieniądze.

Agnieszka wielokrotnie informowała matkę o tym, że Robert A. ją molestuje, ale Renata Z. negowała jej oskarżenia, a także straszyla córkę umieszczeniem w ośrodku opiekuńczo-wychowawczym. Przekonywała ją, aby nikomu o tym nie mówiła, bo zostaną bez środków do życia. Nie podjęła żadnych działań nawet wówczas, gdy około miesiąca przed zgłoszeniem sprawy Agnieszka napisała do niej list, w którym opisała, czego doświadcza. Małoletnia stworzyła także sytuację, w której matka była świadkiem jej rozmowy z Robertem A., z której jednoznacznie wynikało, że w zamian za pieniądze oczekiwał od niej zdjęć intymnych części ciała. Tego samego dnia powiedziała matce, iż ojczym odbywa z nią stosunki seksualne. Kilka dni później Renata Z. zapytała partnera o informacje uzyskane od córki i usłyszała, że do niczego Agnieszki nie zmuszał i „może teraz się sama przekonać, jaką ma córkę”. Wyjaśnił, że dawał jej pieniądze, gdyż obawiał się, iż w przeciwnym razie powie o wszystkim matce. Zapewnił partnerkę, że nie dotykał Agnieszki w miejscach intymnych ani z nią nie współżył. Agnieszka wyjaśniła w zawiadomieniu, że ze względu na brak wsparcia ze strony matki zdecydowała się na nocowanie u Michała, by nie być w domu razem z ojczymem. Jak podała, jej matka wyrażała przekonanie, że jedyną motywacją do zgłoszenia wykorzystania była złość córki, iż zabroniła jej spotykać się z Michałem. Renata Z. odmówiła złożenia żądania ścigania sprawcy, ale obiecała córce, że porozmawia z partnerem, by się do niej nie zbliżał. Z kolei Robert A. powiedział Agnieszce, że krzywdzi matkę i by zastanowiła się nad konsekwencjami tego, co robi.

Podczas wywiadu policyjnego Agnieszka podała, że ojczym zazwyczaj molestował ją w domu, nocą. Przychodził do jej łóżka, jako pretekst wskazując wygodę jej materaca. Oczekiwał, że małoletnia będzie nago i odbywał z nią stosunki seksualne. Matka była w tym czasie w innym pokoju lub na podwórku.

W związku z zawiadomieniem prokurator postanowił wszczęć śledztwo w sprawie. W toku postępowania informacje o tym, że Agnieszka mówiła o wykorzystaniu jej przez konkubenta matki podali w swoich zeznaniach m.in. wychowawczyni klasy, pedagog szkolna, koleżanka Agnieszki, a także jej chłopak, Michał (jemu

powiedziała także, że ojczym żądał od niej zdjęć miejsc intymnych).

Kilka dni później matka Agnieszki zgłosiła jej zaginięcie. Oświadczyła, że jest to piąta ucieczka córki. Powiedziała, że sprawia ona poważne trudności wychowawcze, a w czasie ucieczek przebywa u swojego chłopaka. W czasie interwencji Agnieszka odmówiła powrotu do domu, stwierdzając, że przebywa tam ojczym, który ją wykorzystuje seksualnie. Jak odnotowano, matka „nie przyjmowała do wiadomości obecnej sytuacji związanej ze złożonym przez jej córkę zawiadomieniem o molestowaniu przez ojczyma”.

Na tym etapie postępowania Agnieszkę przesłuchano dwukrotnie, szczegółowo opisała wówczas seksualne zachowania ojczyma wobec niej i stopniową eskalację jego działań.

W listopadzie 2013 r. prokurator postanowił umorzyć śledztwo w sprawie „wobec braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia przestępstwa”.

W lutym 2014 r. pedagog szkolna zgłosiła policji, że małaletnia pokazała jej film nakręcony na swoim telefonie komórkowym, na którym widać, jak Robert A. ją wykorzystuje seksualnie. W związku z tym prokuratura postanowiła podjąć umorzone postępowanie. Przeprowadzono trzecie przesłuchanie małaletniej. Dziewczyna powiedziała, że w czasie, gdy toczyła się sprawa, nie była molestowana, a zarejestrowana sytuacja jest pierwszą od umorzenia sprawy. Wyjaśniając okoliczności nagrania, zeznała, że pewnego dnia zorientowała się, że ojczym „coś będzie chciał” i postanowiła, że to nagra, gdyż chciała mieć dowód.

Robert A. w swoich wyjaśnieniach podał, że został sprowokowany i wskazał Agnieszkę jako stronę aktywną podczas dalszych czynności seksualnych. Jednak opis sytuacji podany przez niego znacząco różnił się od tego, co można było zaobserwować na siedmiominutowym nagraniu, które w jednoznaczny sposób pokazywało, kto był stroną aktywną czynności seksualnych. Gdy Renata Z. zapoznała się z filmem, zgłosiła wątpliwości co do postępowania Agnieszki, m.in. zauważyła, że córka nie była zmuszana i nie było przemocy, więc powinna się przeciwstawić lub wzywać pomocy. Oceniała, że skoro córka przygotowała się do nagrania filmu, to „do końca ofiarą nie jest”. W Instytucie wyraziła opinię, że była to prowokacja.

Od tamtej pory Agnieszka po 2–4 noce spędzała poza domem, mówiąc, że przebywa u koleżanek.

Prokurator wydał postanowienie o przedstawieniu Robertowi A. zarzutów, ale w czerwcu 2014 r. ponownie podjął decyzję o umorzeniu śledztwa, powołując się m.in. na treść opinii psychologicznej sporządzonej po udziale biegłej w przesłuchaniu małaletniej (kolejne opinie opisano w punkcie dotyczącym wyników badań Agnieszki). Decyzja została zaskarżona przez pełnomocnika pokrzywdzonej. Po zapoznaniu się ze sprawą sąd

uchylił zaskarżone postanowienie i przekazał sprawę prokuraturze do dalszego prowadzenia.

Prokuratura postanowiła zasięgnąć opinii Instytutu. W toku dalszego postępowania Agnieszka była przesłuchiwana jeszcze dwukrotnie. Kolejne zeznania pokrzywdzonej były konsekwentne i zgodne ze sobą także w drugorzędnych szczegółach.

Warunki opiekuńczo-wychowawcze oraz funkcjonowanie Agnieszki w środowisku rodzinnym i szkolnym

Środowisko rodzinne, w jakim wychowywała się Agnieszka Z., nigdy nie było w pełni stabilne – we wczesnym okresie życia mieszkała z matką u dziadków, a ojca widywała sporadycznie. Kiedy miała 6 lat, jej ojciec trafił do więzienia, gdzie odwiedzała go wraz z matką, była też świadkiem ich wzajemnych konfliktów. Gdy miała 8 lat, jej rodzice rozwiedli się, a matka związała się z Robertem A., z którym zamieszkały. Niedługo potem urodziła się jej przyrodnia siostra, Iwona. Przez pewien czas z Renatą Z. i jej partnerem mieszkała siostra Renaty Z., Julia. Przesłuchiwana w sprawie zeznała, że w tamtym okresie nie zauważyła, by Robert Z. zachowywał się wobec Agnieszki w sposób mogący sugerować molestowanie seksualne, ale wskazała, że wobec niej przejawiał dwuznaczne zachowania, w związku z czym informacje uzyskane od siostrzenicy uznała za prawdopodobne. Julia wyprowadziła się z domu siostry w 2006 roku, gdy Agnieszka miała 10 lat.

Mimo tak wielu istotnych zmian w życiu dziecka, które nastąpiły w krótkim czasie, Agnieszka do chwili rozpoczęcia nauki w gimnazjum nie sprawiała poważniejszych problemów wychowawczych. Według Renaty Z. problemy zaczęły się od chwili nawiązania przez nią bliższej znajomości z Michałem, który w ocenie matki miał na nią negatywny wpływ. Podczas spotkania z pedagog szkolną Renata Z. wyraziła zaniepokojenie zachowaniem córki, wskazała liczne przykłady jej niewłaściwego postępowania. Powiedziała, że zachowanie Agnieszki sukcesywnie się pogarszało; źle się uczyła, nie podporządkowywała się wymaganiom, usiłowała presją wymuszać zgodę na swoje plany. Zdaniem Renaty Z. córka pomawiała ojczyma w celu wymuszenia pieniędzy oraz uległości względem niej. Podkreśliła, że regularnie prosiła ona ojczyma o pieniądze, a gdy jej odmawiał, to kierowała do niego pogróżki, że „jak jej nie da kasy, to popamięta”. Zdaniem Renaty Z. uzyskiwane w ten sposób środki przeznaczała na kosmetyki i na używki. Podała też, że nigdy nie obserwowała żadnych niewłaściwych zachowań konkubenta wobec Agnieszki. Przyznała, iż córka mówiła jej o tym, że ojczym ją wykorzystuje seksualnie, w co matka nie uwierzyła i zapewniła, że dziewczyna ma dobre relacje z ojczymem.

Z notatek policyjnych i informacji udzielanych przez matkę wynikało, że Agnieszka co najmniej kilkakrotnie uciekała z domu i przebywała wówczas u Michała. Gdy matka wraz z ojczymem zabrali Agnieszkę siłą z domu jej chłopaka, dokonała samookaleczenia, po czym zażyła garść tabletek. Wówczas wezwano pogotowie ratunkowe, a w szpitalu małaletnia ujawniła lekarzowi, że jest molestowana seksualnie przez konkubenta matki, to samo powtórzyła na oddziale ratunkowym w szpitalu. Po raz trzeci powiedziała to policji, którą wezwano do szpitala.

Gdy Agnieszka uczęszczała do pierwszej klasy gimnazjum, toczyła się przeciw niej sprawa sądowa w związku z tym, że posłużyła się w sklepiku szkolnym fałszywymi pieniędzmi. Akta tej sprawy zawierają opinię wystawioną jej przez pedagog szkolną, która wskazała, że dziewczyna nie sprawiała problemów wychowawczych ani dydaktycznych, miała dobry kontakt z rówieśnikami i pracownikami szkoły, była w samorządzie klasowym i szkolnym, udzielała się jako wolontariuszka. Miała sprecyzowane plany na przyszłość i konsekwentnie je realizowała.

Wychowawczynie Agnieszki zeznała, że w lutym 2013 r. dziewczyna wyznała jej w rozmowie, że „ma depresję i ma bardzo złe relacje z mamą”. Nauczycielka skierowała ją na konsultację do pedagog szkolnej, z którą Agnieszka spotykała się od kwietnia 2013 r. Podczas konsultacji dziewczyna opowiedziała, że matka była wobec niej agresywna (biła ją i wyzywała), powiedziała także o wykorzystywaniu seksualnym przez ojczyma.

Gdy Agnieszka była w drugiej klasie liceum, w związku z problemami wychowawczymi, jakie sprawiała, matka zdecydowała się zgłosić sprawę do sądu rodzinnego, informując obszernie o trudnościach wychowawczych z córką (m.in. wagarach, nadużywaniu przez nią alkoholu i innych środków) oraz opisując szereg zachowań dziewczyny, które budziły jej dezaprobatę. Sprawa o demoralizację została wszczęta wkrótce po oficjalnym ujawnieniu przez Agnieszkę zachowań Roberta A. Opinia szkoły, wydana w tej sprawie w marcu 2014 r., znacząco różni się od poprzedniej. Wskazano w niej na liczne nieobecności Agnieszki w szkole i otrzymaną w związku z tym nagannę, a także na kilka ocen niedostatecznych otrzymanych na zakończenie półroczna. Podkreślono, że dziewczyna nadal miała dobre relacje z rówieśnikami i była lubiana. W toku tego postępowania Agnieszka także przedstawiła swoje oskarżenia wobec ojczyma. Renata Z. wniosła o to, by dalszą opiekę nad córką objął jej ojciec biologiczny, gdyż „nie widzi możliwości porozumienia się z nieletnią i dalszej nad nią opieki”. Wobec Agnieszki zastosowano m.in. środek wychowawczy w postaci nadzoru kuratora sądowego. Zdaniem matki nadzór przyczynił się do tego, że córka przestała spotykać się z Michałem, ponadto bardzo poprawiło się jej zachowanie.

W czasie gdy sprawa była badana w Instytucie, Agnieszka wyprowadziła się z domu, mieszkając u znajomych, a potem na stacji. Zdaniem matki samodzielne mieszkanie dobrze wpływało na córkę, nauczyła się m.in. gospodarować pieniędzmi. Utrzymywała się z alimentów otrzymywanych od ojca. Przez pierwsze cztery miesiące po wyprowadzeniu się z domu nie kontaktowała się z Renatą Z., natomiast potem zaczęła do niej dzwonić, a także odwiedzać dom rodzinny.

Wyniki wcześniejszych badań psychologicznych Agnieszki

Agnieszka była kilkakrotnie badana psychologicznie w związku z toczącym się postępowaniem. Pierwsza opinia sądowo-psychologiczna została wydana na podstawie badań oraz udziału biegłej w przesłuchaniu (Agnieszka miała wówczas 17 lat). Według jej oceny rozwój intelektualny małaletniej przebiegał prawidłowo i umożliwiał jej prawidłowe postrzeganie, zapamiętywanie i odtwarzanie spostrzeżeń. Zdaniem biegłej badana nie reagowała „w sposób szczególny jako ofiara” przestępstwa na tle seksualnym, nie manifestowała tendencji do depresji lub obwiniania siebie, „charakterystycznych dla ofiar gwałtu”, ani cech stresu pourazowego. Nie stwierdzono tendencji do symulacji bądź dysymulacji ani cech nieprawidłowo kształtującej się osobowości. Biegła podkreśliła, że w wypowiedziach badanej nie stwierdziła skłonności do patologicznego kłamstwa, a badania testowe nie ujawniły u niej skłonności do fantazjowania lub wypowiedzania treści zasugerowanych. W ocenie biegłej zeznania Agnieszki częściowo spełniały kryteria wiarygodności.

Kolejna opinia powstała kilka miesięcy później, po przesłuchaniu Agnieszki w obecności tej samej biegłej. Biegła oceniła, że w trakcie przesłuchania dziewczyna była w nastroju wyrównanym, zachowywała się adekwatnie do sytuacji, nie ujawniała oznak nadmiernego niepokoju. Ponieważ małaletnia nie ujawniała cech charakterystycznych dla osób z zespołem stresu pourazowego, a jej poziom intelektualny pozwalał na dokładną relację zdarzeń, w ocenie psycholog wątpliwe było, by mała liczba szczegółów była skutkiem przeżytej traumy. Jednocześnie biegła podtrzymała swoje wcześniejsze wnioski.

Trzecia opinia powstała z początkiem 2014 r. na podstawie badań psychologicznych i udziału innej biegłej w trzecim przesłuchaniu Agnieszki. We wnioskach podano, że małaletnia ujawnia oznaki nasilonego stresu (trudności z zasypianiem, utrata apetytu, trudności z koncentracją, myśli rezygnacyjne, poczucie bezsilności i bóle psychosomatyczne). Ponadto podkreślono, że na podstawie sytuacji rodzinnej można ocenić, iż występują w niej liczne symptomy charakterystyczne dla dzieci

i rodzin, w których dochodzi do wykorzystywania seksualnego. Biegła wskazała na zdystansowaną i zaprzeczającą postawę matki oraz brak kontaktu z ojcem, skutkujące u dziecka nasiloną potrzebą akceptacji, czerpanie korzyści z kontaktów ze sprawcą molestowania: zaspokojenie potrzeb emocjonalnych, uzyskiwanie specjalnych względów oraz korzyści materialnych i stopniowe wciąganie dziecka w aktywność seksualną, co skutkuje budowaniem specyficznej zależności między dzieckiem i sprawcą, utrudniając ujawnienie wykorzystania. Biegła podkreśliła, że również moment i charakter ujawnienia był typowy dla dzieci, które są wykorzystywane seksualnie przez długi czas, czyli w momencie wejścia Agnieszki w heteroseksualną relację z rówieśnikiem. Psycholog zaobserwowała ponadto, że u dziewczyny pojawia się „fragmentaryzacja w sferze świadomości, uniemożliwiająca normalną integrację wiedzy, pamięci, stanów emocjonalnych i doświadczeń cielesnych”, co skutkuje trudnościami w odtwarzaniu doświadczeń i jest charakterystyczne dla ofiar długotrwałego molestowania. Biegła podała, że typowa dla dzieci wykorzystywanych seksualnie jest nasilona złość wobec matki, poczucie braku wsparcia i pojawiające się poczucie winy, które występują u badanej. Ponadto podkreśliła, że uraz Agnieszki pogłębiany jest przez wtórną wiktyimizację wynikającą z obciążania jej przez otoczenie nadmierną odpowiedzialnością za wykorzystanie, którego padła ofiarą.

Trzy miesiące później kolejna biegła na podstawie analizy akt i badania psychologicznego opracowała czwartą opinię psychologiczną. Zdiagnozowała u pokrzywdzonej m.in. „osobowość o typie anankastycznym z silnie zaznaczoną komponentą schizoidalną, zależną, histrioniczną i narcystyczną, przedmiotowy stosunek do innych ludzi, splotoną uczuciowość, niewrażliwość na normy i egocentryzm. W zachowaniu ujawnia fantazjowanie, manipulowanie i nadmierny dramatyzm. Manifestuje ponadto podwyższony poziom agresywności, wrogość, zwiększoną skłonność do irytacji, poczucie wykorzystywania i niedoceniań, jednocześnie ma zdolność do planowania i przeprowadzania działań odwetowych”. W dalszej części opinii biegła wskazała, że u małoletniej nie ma żadnych specyficznych oznak molestowania seksualnego (ciąży, obecności plemników w otworach ciała, choroby wenerycznej, urazów ciała), nie ma także żadnych symptomów niespecyficznych (erotyzacji zachowania, problemów emocjonalnych, zaburzeń zachowania, objawów nerwicowych, problemów edukacyjnych, niespecyficznych objawów somatycznych). Zdaniem psycholog w rodzinie Agnieszki nie występują żadne czynniki ryzyka zaistnienia relacji kazirodziej. Matka „paradoksalnie” interesuje się córką, co nie jest typowe dla układów kazirodziej, podczas gdy dziewczyna jest zazdrosna o konkubenta matki. We wnioskach biegła stwierdziła, że stan psychiczny małoletniej jest dobry, „nieadekwatny” do rodzaju zgłaszanych przestępstw.

Jej zdolność do spostrzegania, kodowania, odtwarzania spostrzeżeń nie jest zbyt dobra, w związku z czym należy brać pod uwagę zniekształcanie informacji. Zdaniem biegłej należy także brać pod uwagę wpływ innej osoby na treść zeznań, na indukowanie przeżyć oraz wpływ wiedzy zdobytej w Internecie na treść zeznań. Psycholog oceniła, że małoletnią cechuje skłonność do manipulowania informacjami, agrowania, zniekształcania i fantazjowania. Podkreśliła brak szczegółów w zeznaniach „z uwagi na brak powiązania tych zeznań z doświadczeniem”, a także „brak adekwatnego przydźwięku emocjonalnego” do poruszanych treści. Jej zdaniem Agnieszka prezentuje chęć odwetu za upokarzające wyprowadzenie jej z domu chłopaka. Nie stwierdziła motywacji będącej skutkiem skrzywdzenia. Jej zdaniem „można rozważać motywację niszczyielską, destrukcyjną – ukierunkowaną na zburzenie wszelkich dotychczasowych form istnienia rodziny”.

Wyniki badań psychologicznych w Instytucie i interpretacja całości materiału

Na podstawie analizy akt sprawy i badań psychologicznych, w tym wywiadu z Agnieszką Z., oceniono, że ujawniła ona tendencję do koncentrowania się na faktach, nie przejawiała skłonności do fantazjowania, rozbudowywania wypowiedzi o detale lub wątki poboczne. Uzyskane przez nią wyniki wskazały, że jest ona osobą wewnątrzsterowną, czyli samodzielną w podejmowaniu decyzji i polega na własnej ocenie sytuacji, a nie uzależnia swoich działań od opinii i nacisków innych osób. Ma pozytywną, adekwatną samoocenę. Realistycznie ocenia swoje możliwości intelektualne, nie ujawnia nadmiernych aspiracji, jej plany na przyszłość i podejmowane w tym kierunku działania są konkretne i konsekwentne. Dominującym rysem temperamentu Agnieszki jest wysoka wytrzymałość na trudności, zdolność do radzenia sobie i wytrwałego działania nawet w niekorzystnych warunkach otoczenia. Towarzyszy temu wysoka odporność emocjonalna w obliczu zagrożeń, dzięki czemu badana jest zdolna do podejmowania efektywnych działań nawet w sytuacji silnego stresu. Jednocześnie cechuje ją elastyczność w doborze strategii reagowania na trudności w zależności od oceny możliwości podjęcia skutecznych działań i zmiany swojej sytuacji. Opisane wyżej cechy w pełni korespondowały.

Agnieszka jest osobą na ogół opanowaną, wolno reagującą, wykazującą umiarkowane tempo wykonywania czynności. Preferuje stabilne, przewidywalne sytuacje, ma trudność z szybkim dostosowaniem swojego zachowania do zmieniających się warunków zewnętrznych. Jest osobą mało aktywną, woli działania spokojne i bezpieczne, stara się unikać zachowań ryzykownych lub nadmiaru bodźców pomimo posiadanych przez nią

wysokich możliwości przetwarzania informacji. Ponadto konfiguracja jej cech osobowościowych nie wskazuje na to, by wykazywała tendencje do zachowań odwetowych. Przejawia zdolność empatii, życzliwość wobec ludzi i jest skłonna do konformizmu w imię utrzymania dobrych relacji z otoczeniem.

Należy podkreślić, że ogół uzyskanych przez Agnieszkę wyników badań w Instytucie był spójny z tym, w jaki sposób małaletnia reagowała na swoją sytuację oraz jakie podejmowała działania w celu jej zmiany, ze sposobem, w jaki udzielała w Instytucie wywiadu psychologicznego, ale także tym, w jaki sposób relacjonowała swoje doświadczenia w trakcie składania kolejnych zeznań w toku przedmiotowej sprawy.

Jak wynika z analizy całości dostępnego materiału, początek wykorzystywania seksualnego Agnieszki zbiegł się w czasie z okresem, gdy wyprowadziła się z ich domu siostra matki, z którą dziewczynka dzieliła pokój. Należy zauważyć, że moment wyprowadzki ciotki dziewczyny (która zeznała, że Robert Z. prezentował wobec niej dwuznaczne zachowania) spowodował z jednej strony brak dostępności ciotki jako obiektu seksualnego dla podejrzanego, a z drugiej strony zwiększyła dostępność córki Renaty Z. Stąd jest psychologicznie prawdopodobne, że wyprowadzenie się ciotki mogło stanowić dla Roberta A. bodziec do skierowania zainteresowania na Agnieszkę.

Jak wynika z zeznań Agnieszki, pierwsze zachowania Roberta A. wobec niej, które miały charakter molestowania seksualnego wystąpiły, gdy miała około 10 lat. Robert A. początkowo sadzał ją sobie na kolanach, głaskał i dotykał okolic intymnych. Dziewczynka w początkowym okresie nie wiedziała, iż zachowania partnera matki są niewłaściwe, a gdy raz poskarżyła się matce, że Robert A. klepnął ją w pupę, ta zareagowała adekwatnie, zwracając mu uwagę, by więcej tak nie robił, ale nie zainteresowała się, czy przyniosło to oczekiwany skutek.

Na podstawie informacji uzyskanych od Agnieszki, a znajdujących się w udostępnionym biegłym materiale, można wnioskować, iż eskalacja zachowań Roberta A. nastąpiła w okresie, gdy u dziewczynki zaczęły się rozwijać trzeciorzędowe cechy płciowe – zaczął dotykać jej piersi, okolic intymnych, oczekiwał od niej dotykania jego narządów płciowych, a gdy dziewczyna była w pierwszej klasie gimnazjum, zaczął odbywać z nią stosunki seksualne. Jakiś czas później, kiedy Robert A. spędzał wiele czasu poza domem, pracując poza miejscem zamieszkania, a kontakty z rodziną były rzadsze, oczekiwał od niej wysyłania mu zdjęć intymnych części ciała na telefon komórkowy.

Mniej więcej w tym okresie Agnieszka zaczęła się spotykać ze swoim chłopakiem, Michałem, któremu po pewnym czasie wyjawiała, że jest wykorzystywana. Należy podkreślić, że niejednokrotnie wejście osoby molestowanej seksualnie w pierwszy, młodzieńczy związek

może stanowić sytuację sprzyjającą ujawnieniu tego faktu. Wpływa na to zarówno okoliczność uzyskania wsparcia ze strony osoby z zewnątrz, jak i związek emocjonalny z nią oraz niechęć do kontynuowania nieakceptowanych i wymuszanych kontaktów ze sprawcą.

Agnieszka, która wielokrotnie zgłaszała matce, że jest molestowana przez Roberta A., nigdy jednak nie uzyskała od niej jednoznacznego wsparcia. W okresie nawiązania kontaktów z Michałem, kiedy ostatecznie postanowiła ujawnić zachowania partnera matki i oskarżyć go o molestowanie, matka również takiego wsparcia jej nie udzieliła, co więcej – wobec osób z dalszego otoczenia usiłujących pomóc dziewczynie (koleżanki, pedagog szkolny, wychowawczynie, funkcjonariusze policji) wyrażała wątpliwości, niedowierzanie i przekonanie, że Agnieszka w ten sposób mści się za to, że ojczym bardzo negatywnie reaguje na jej chłopaka i zabrania jej się z nim spotykać. Tymczasem warto zauważyć, że reakcje Roberta A. na pierwszy poważny związek Agnieszki były dość charakterystyczną reakcją zazdrości o partnera seksualnego swojej ofiary. Matka, prawdopodobnie pod wpływem partnera, pogarszając się zachowanie córki wyjaśniała wyłącznie demoralizującym wpływem jej chłopaka, negując, by mogło mieć to związek ze zgłaszanym przez córkę molestowaniem. Należy jednak zauważyć, że w tym okresie Agnieszka nadal prawidłowo funkcjonowała w środowisku szkolnym, miała pozytywne opinie, przeciętne oceny, a także angażowała się w działalność społeczną. Można przypuszczać, że ewentualny demoralizujący wpływ Michała skutkowałby pogorszeniem się jej funkcjonowania w różnych sferach jej życia, podczas gdy w tym okresie Agnieszka ujawniała niewłaściwe zachowania przede wszystkim w środowisku rodzinnym, co pozwala przypuszczać, że przyczyną takiego postępowania były w głównej mierze konflikty domowe związane z molestowaniem jej przez Roberta A. i niekorzystną, odrzucającą postawą matki. Dalsze pogorszenie jej zachowania, rzutujące już na wyniki w nauce, liczne nieobecności w szkole i uzyskana nagana najprawdopodobniej były skutkiem przedłużającego się przeciążenia sytuacją domową. Należy bowiem zauważyć, że Agnieszka po raz kolejny nie uzyskała w domu żadnego wsparcia, szkoła (pomimo podejmowanych starań) nie zdołała w skuteczny sposób zaangażować matki w pomoc, a podejmowane przez Agnieszkę kolejne próby zwrócenia uwagi matki skutkowały nasilającymi się przejawami odrzucenia z jej strony (aż po zawarciu związku małżeńskiego ze wskazywanym sprawcą). W tym kontekście jest zrozumiałe, że – jak podała Renata Z. w czasie wywiadu w Instytucie – postępowanie Agnieszki uległo poprawie po wyprowadzeniu się z domu. Jest to psychologicznie uzasadnionym skutkiem oddalenia się z niewspierającego środowiska rodzinnego, w którym dochodziło do molestowania, jak również konsekwencją dorastania i dojrzewania dziewczyny.

Wyniki badań dotyczące rodzin, w których dochodzi do wykorzystywania seksualnego dzieci, wskazują, że charakteryzują je specyficzne właściwości opiekunów, struktury i wzajemnych relacji pomiędzy ich członkami. Podkreśla się zwłaszcza brak zdecydowanej reakcji matki na sygnalizowane przez dziecko wydarzenia, niedostrzeganie przez nią symptomów, bagatelizowanie ich znaczenia, opowiadanie się po stronie sprawcy. Zainteresowanie sprawcy dzieckiem pojawia się często w okresie mniejszej dostępności partnerki seksualnej spowodowanej np. nieobecnością, ciążą, chorobą. Sprawca często wykorzystuje fakt, że rodzina jest od niego uzależniona finansowo i stosuje ten argument do narzucania swojej woli. Z kolei sytuacja, w której sprawca pełni rolę opiekuna od wczesnych lat życia dziecka i ma do niego nieograniczony dostęp, pozwala mu na stopniową eskalację zachowań (np. od pozornie niewinnego dotyku do pełnych stosunków seksualnych). Dziecko bywa też przez sprawcę stopniowo coraz bardziej angażowane w te czynności, podkreśla się znaczenie wspólnej tajemnicy, a udział dziecka w inicjowanych przez sprawcę czynnościach może stać się narzędziem szantażu z jego strony, wzbudzającym poczucie winy i lęk przed ujawnieniem. Jednocześnie między dzieckiem i sprawcą tworzy się swoista więź, która powoduje ambiwalencję uczuć i związane z tym jego zmienne postawy i zachowania wobec sprawcy.

Historia życia i sytuacja rodzinna Agnieszki wskazuje, że występowało w niej wiele opisanych wyżej elementów. Z psychologicznego punktu widzenia wysyłanie przez nią zdjęć do Roberta A. także w okresie toczącego się postępowania było w dużej mierze konsekwencją działania opisanych wyżej mechanizmów: wieloletniego uzależniania i wprowadzania pokrzywdzonej w czynności seksualne, braku oparcia i pomocy ze strony matki, długotrwałości postępowania i niekorzystnych dla niej decyzji, które motywowały ją do podejmowania kolejnych działań zmierzających do udowodnienia zachowań ojczyma. Konsekwentne działania Agnieszki w tym zakresie są spójne z opisanymi w poprzedniej części opinii cechami osobowości badanej i stosowanymi przez nią strategiami radzenia sobie w sytuacji trudnej.

Małoletnia Agnieszka nie ujawniała cech kojarzonych stereotypowo z ofiarami przemocy, jednak należy podkreślić, że nie wyklucza to, iż przeżyła opisywane przez siebie doświadczenia. Opisane w wynikach badań właściwości psychiczne pokrzywdzonej zdeterminowały sposób jej reagowania i radzenia sobie w trudnych sytuacjach, w tym także sytuacji wykorzystania seksualnego.